

مروری بر کتاب پست‌متروپولیس: مطالعات انتقادی درباره‌ی شهرها و منطقه‌ها^۱

نویسنده: سعید دلیل، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس

طی دهه‌های اخیر و به‌ویژه از دهه ۹۰ شمسی به این سو، محافل دانشگاهی و مباحث علوم انسانی در ایران، از مباحث پسااستعماری^۲ متأثر شده‌اند. این موضوع در رشته‌های مربوط به جغرافیای انسانی، که مطالعات شهری بخش عمده‌ای از پژوهش‌های آن را در برمی‌گیرد، نیز کاملاً به چشم می‌خورد. ترجمه‌ی متون مختلف در این زمینه، ابزاری را برای بسط نگاه پسااستعماری در رشته‌های مختلف علوم انسانی و از جمله جغرافیای انسانی فراهم می‌کند. پست‌متروپولیس اثر ادوارد سوجا (۲۰۰۰)^۳ از جمله همین آثار است. البته تأثیر گفتمان پسااستعماری نه تنها به صورت مفهومی، بلکه در ارجاعات سوجا در جای‌جای کتاب به شدت واضح است (این موضوع به‌ویژه در فصل هفتم کتاب با ارجاع به افرادی نظیر هومی بابا، ادوارد سعید، گیاتری اسپیواک و یا فصل یازده مشخص‌تر می‌شود). قصد این نوشته البته ایضاً مندرجاتی از کار سوجا است که لایه‌های مفهومی غیرپسااستعماری آن برجسته‌تر است و در این معنا بیشتر تأکید بر فضایی بودن سوژه و نوع تلقی سوجا از کلان‌شهر مد نظر است.

این اثر البته مهم‌ترین اثر سوجا به‌شمار نمی‌آید و مهم‌ترین اثر وی یعنی جغرافیاهای پست‌مدرن (Soja, ۱۹۸۹) شاید هدف سوجا را مبنی بر فضایی بودن سوژه بهتر بیان می‌کند. در عین حال با عطف نظر به همین اثر، می‌توان تا حدودی به مباحث سوجا به‌ویژه درباره‌ی فضا‌مندی سوژه و متروپولیس پرداخت.

همان‌طور که سوجا می‌گوید، این اثر ادامه پروژه‌ی وی درباره لس‌آنجلس است (Soja, ۱۹۹۶; Soja, ۲۰۰۰, p. xiv). فرم شهری مورد بحث سوجا، منظومه‌ی شهری^۴ است (Ibid, p. xv) که در لس‌آنجلس متبلور شده است. ویژگی اساسی منظومه‌ی شهری نیز ایجاد ارتباط بین هسته‌های مختلف فضایی است که به‌واسطه‌ی رشد صنعتی-مالی بین آن‌ها برقرار شده است. در عین حال منظومه‌ای شدن شهر، به تغییر مرزها، مبهم شدن مرزها و همزمان تغییر در هویت هسته‌های مختلف فضایی شهر منجر شده است و تالی‌های اجتماعی خود را به همراه دارد. به این ترتیب با عطف به این نوع تغییرات شهری است که سوجا مفهوم جدیدی از شهر را لازم می‌بیند که به نظر می‌رسد در حال فراگیر شدن در جهان است.

بنیاد مفهومی این اثر سوجا که منبعت از فهم لوفور از فضا است (Lefebvre, ۱۹۹۱)، بر ژئوتاریخ^۵ شهرفضا^۶ از درون امر شهری^۷ استوار است. فضا‌مندی^۸ سوژه مندرج در مفهوم ژئوتاریخ است، یعنی فهم تاریخ صرفاً از درون جغرافیا (و نه ایده یا سوژه)

۱- مشخصات کتاب مرور شده بر اساس متن زیر است:

Soja, E. (۲۰۰۰). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Blackwell.

۲ - Postcolonialism

۳- مشخصات ترجمه فارسی اثر: سوجا، ادوارد. (۱۳۹۶)، *پساکلان‌شهر (مطالعات منطقه‌ای شهرها و مناطق)*، (ترجمه نرگس خالصی مقدم). تهران. علمی فرهنگی. صرف نظر از ترجمه **عنوان** و همچنین متن کتاب، این متن صرفاً اصل متن انگلیسی را مرجع قرار می‌دهد.

۴ - conurbation

۵ - Geohistory

۶ - Cityspace

۷- the Urban

۸ - spatiality

صورت می‌گیرد. هدف سوچا نوشتن تاریخی از متروپلیس است که بر جغرافیا استوار باشد.^۹ ژئوتاریخ بر «جدانپذیری تاریخ از جغرافیا بدون اولویت هریک بر دیگری» (Soja, ۲۰۰۰, p. ۷) تأکید می‌کند.

تلقی جغرافیایی سوچا از تاریخ بسیار وابسته به فهم وی از این امر است که سوژه اساساً «تولیدکننده‌ی فضا مندی» است (Ibid, p. ۶). از نظر سوچا، «قدرت‌مندترین منبع مشروعیت و بسط فلسفی» این نگره کانت است که: «دستگاه آنتی‌نومی‌های مقولی وی، جایگاه هستی‌شناختی واضح و پایایی به جغرافیا و تحلیل فضایی داد» (Soja, ۱۹۸۹, p. ۱۲۵). فضا مندی انسان از بدن آغاز می‌شود. برخورد بدن با فضا و با سایر ابژه‌ها (که شامل سایر بدن‌ها نیز می‌شود) کاملاً پرفورماتیو است. به این معنا که در لحظه سوژه با فضا به نحوی ممکن^{۱۰} ارتباط برقرار می‌کند؛ نگاهی که لوفور در فصل سه کتاب تولید فضا (۱۹۹۱) به آن می‌پردازد. از سوی دیگر، سوچا، برای آنکه نگره‌ی فضایی خود از شهر را واضح‌تر کند، از عبارت شهر فضا استفاده می‌کند، تا برساند که چگونه سوژه کنش خود با محیط را از بدن آغاز می‌کند و به شهر و منظومه‌ی شهری در پست‌متروپلیس می‌رسد. کل تاریخی که سوچا برای شهر می‌نویسد روی همین قالب‌های مفهومی استوار است. تاریخی که از اولین سکونت‌گاه‌های بشر آغاز می‌شود و به دهه‌ی ۷۰ میلادی، دوران شهرگرایی جدید و بعد به عصر حاضر شهر- منطقه یا منظومه‌ی شهری می‌رسد. وی این شهر جدید را - ملهم از مطالعات وی از لس آنجلس - پست‌متروپلیس می‌نامد که در آن شکل جدیدی از سمبلیسم و روابط قدرت و وجود دارد. پست‌متروپلیس یا متروپلیس جدید با تصویری جدید (Soja, ۲۰۰۰, p. ۱۵۰) از امر شهری همراه است که صرفاً تداعی‌کننده‌ی فهم سنتی از شهر به معنای جایگاه تولید صنعتی نیست. این شهر جدید قرار است که نماینده ساختار قدرت (طبقاتی-دولتی) باشد. از سوی دیگر، این شهر جدید وحدتی که در شهر صنعتی وجود دارد را با خود به همراه ندارد. شهری تکه‌تکه شده که تداعی‌گر جامعه‌ی نمایش‌گویی دوبور است. شهری که مکان مصرف، بازار، مراکز عمده‌ی فروش و به عبارت دیگر، مصرف انبوه درون فضا و مصرف خود فضا است. در این شهر هیچ چیزی ثابت نیست، حریم شهر، بدن‌ها و هرآنچه در شهر و شهری است، نائبات و در حال حرکت اند (Ibid, p. ۱۵۱).

پست‌متروپلیس، در واقع نام دوره‌ای تاریخی از تطورات شهر است که بشر از نظر سوچا در آستانه‌ی آغاز قرن بیستم (زمان انتشار کتاب) با آن روبه‌رو است. درون این شهر به بیرون واگراییده و بیرون به درون این شهر، فراکتال‌های اتفاقات جهانی است و از این رو برای افاده‌ی این مفاهیم، وی از واژه‌ی «اگزوپلیس» استفاده می‌کند (Ibid, p. ۲۵۰).

سوچا برای فرموله کردن اگزوپلیس، گفتمان‌هایی را مطرح می‌کند که هر یک قرار است پست‌متروپلیس را از زاویه‌ای تشریح کنند و ساختاری به آن بدهند که به نظر می‌رسد در نهایت در اگزوپلیس به سنتز نهایی می‌رسند. این گفتمان‌ها به طور خلاصه شامل مفاهیمی چون ژئوپلتیک^{۱۱}، موزاییک و فراکتال پست‌متروپل است که در نهایت به تصور جدیدی از شهر ختم می‌شود.

۹- از نظر دولوز و گتاری، فلسفه از درون زمین و قلمرو خود را نمایان می‌کند و به تولید مفهوم ختم می‌شود. از این رو است که او که از عبارت «ژئوفلسفه» برای ایضاح قصد خود استفاده می‌کند. گرچه مسئله‌ی (problematic) پروژه فلسفه چیست دولوز و گتاری (Deleuze & Guattari, ۱۹۹۴) پیرامون قلمروزدایی است تا به واسطه‌ی آن فضای مدنی (Civic- این معادل با تسامح درج شده است) تولید شود (Gasché, ۲۰۱۴, p. ۲۵) اما ژئوفلسفه مربوط به ایجاد قلمروهایی است که تجسم ویژگی‌های اجتماعی و روانی یک جامعه است (Gasché, ۲۰۱۴, p. ۲۲). ربط این ارجاع به دولوز و گتاری وابسته به خوانشی جغرافیایی از تاریخ مفهوم و به فراخور آن تاریخ ایده است: جغرافیا شرط تحقق ایده است.

۱۰ - contingent

۱۱- از نظر سوچا پست‌متروپل‌ها، به قدرتی رسیده‌اند که خود محل نزاع‌هایی برای دسترسی به منابع قدرت و ثروت شده‌اند که بعضاً فراتر از قدرت دولت‌ها هستند. این شهرها قدرتی فراتر از قوانین مصوب دارند و می‌توانند فرای آن‌ها حرکت کنند (Soja, ۲۰۰۰, pp. ۱۸۰-۱۸۸).

منابع

- Deleuze, G., & Guattari, F. (١٩٩٤). *What is philosophy?* Columbia University Press.
- Gasché, R. (٢٠١٤). *Geophilosophy: On Gilles Deleuze and Félix Guattari's What Is Philosophy?* Northwestern University Press.
- Lefebvre, H. (١٩٩١). *The Production of Space*. (D. Nicholson-Smith, Trans.) Basil Blackwell.
- Soja, E. (١٩٨٩). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso.
- Soja, E. (١٩٩٦). *The City: Los Angeles and Urban Theory at the End of the Twentieth Century*. University of California Press.
- Soja, E. (٢٠٠٠). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Blackwell.